רוצחי הילדים

מה מביא הורים ליטול את חייהם של מי שאמורים להיות היקרים להם מכל? מסתבר שבניגוד לדעה הרווחת, מחלת נפש אינה הגורם העיקרי

גלית עדות

67 ילדים נרצחו ב־15 השנים האחרונות בידי הוריהם. נעמה, ליטל, אלון, עבד, מיכאל, מרים, רוז, נטלי, דלאל, רוני, והרשימה עוד ארוכה. שתי כיתות מלאות בילדים חסרי ישע, שנושאים עיניים אל מי שהביא אותם לאוויר העולם ולקח אותם ממנו באכזריות לא ברורה.

"מדובר בתופעה", קובעת ד"ר לימור עציוני, עו"ס מומחית למשפט פלילי וסגנית דקאן המרכז האקדמי שערי מרע ומשפט, מחברת הספר "רצח ילדים בידי הוריהם". "זה כבר לא דבר מרגיז, אלא פתרון שהורים מגיעים אליו בעולם המדרני הלחוץ. כמו שפעם חשבו שאין דבר כזה גילוי עריות, שאבא לא יכול לפגוע בבת שלו, גם התפיסה לגבי רצח ילדים צריכה להשתנות".

השנה החדשה נפתחה בידיעה מזעזעת: אם מירושלים רצחה את ארבע בנותיה, הציתה את הדירה והתאבדה בתלייה. דיכאון אחרי לידה, עוני, קשיי התאקלמות. כולנו חיפשנו את המניעים שהובילו למעשה, אבל למרבה הצער, האמת כנראה אף פעם לא תתגלה. "מדובר באירוע מאוד חריג, מוות של משפחה שלמה", אומר ד"ר צבי פישל, היו"ר הנבחר באיגוד הפסיכיאטריה בהסתדרות הרפואית. "מאחר שאירועים כאלו נדירים, קשה להבין אותם ולדעת מהם הגורמים שהביאו אדם לעשות מעשה קיצוני כזה. כשמדברים על מישהו שפועל בצורה לא הגיונית, מחוץ לבוחן המציאות, הוא פועל ממניעים לא אמיתיים. זה לא מישהו שכעס ותוך כדי הכעס עשה מעשה של רצח או אובדנות. המעשה נעשה מתוך תפיסת מציאות לא נכונה".

היו לך מטופלים שרצו לפגוע או פגעו בילדיהם?

"המילה הקריטית היא רצון. לפעמים באים אנשים, בעיקר נשים אחרי לידה, שיש להן חשש שמא יפגעו בילדיהן. זהו חשש כפייתי שלא מוביל לביצוע. המחשבה המנקרת בראשן היא לא רצון, זוהי מחשבה זרה שנכנסת כאובססיה, חלק כפייתי. לפעמים היא יכולה לתפוס צורה של פקודה מחשבתית, שברוב העצום של המקרים לא מובילה למעשה, אלא מעוררת חרדה ומביאה את הנשים הללו לטיפול כדי להיפטר מהמחשבות. לפעמים המחשבה כל כך מציקה, עד שאדם מבצע את המעשה רק כדי להיפטר מהמחשבה הזאת".

פרטי האירוע שהתרחש בירושלים אומנם עדיין לא לגמרי ברורים, אבל כבר נשמעו אמירות על כך שהאם הרוצחת סבלה מדיכאון שאחרי הלידה. "זו סיטואציה מורכבת שאנחנו יודעים עליה מעט", מסייגת פרופ' רות פת הורנצ'יק מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית ומכון מיטי"כ - בית חולים הרצוג. "צריך להבחין בין מצב רוח ירוד, שכולנו יכולים להיות שרויים בו, לבין דיכאון קליני שנמשך לאורך זמן ואז הוא בא לידי ביטוי בקשת רחבה של בעיות: עצבות, נכי כלי סיבה נראית לעין, תחושה של עייפות פיזית ונפשית, פסימיות וחוסר אמון בעצמך, אשמה וחוסר תקווה, אובדן הנאה מדברים יומיומיים, שינויים ברמה התפקודית, כמו בשינה ובאכילה, קושי בקבלת החלטות, כשגם החלטה פשוטה כמו מה ללבוש בבוקר נראית כמו משימה קשה. יש להבין שמדובר בסינדרום שכולל את מגוון התופעות ולא סימפטום אחר בודד".

איפה נכנסת לתמונה האלימות הרצחנית?

"דיכאון הוא המחלה של העולם המודרני, מדובר על אחד מתוך חמישה שיחווה דיכאון במהלך החיים. רוב האנשים המדוכאים לא יגיעו למצבים של אלימות. מדובר כאן בחיבור בין דיכאון לקשיים אחרים. דיכאון פסיכוטי או הפרעה קשה אחרת. אנחנו מחפשים סיבה פשוטה למצבים מורכבים כדי להגן על עצמנו, וזה לא פשוט ובוודאי שאי אפשר להכליל".

קשה לאבחן, קשה למנוע

בניגוד לדעה הרווחת, מחלת נפש אינה הגורם העיקרי שמוביל הורה לרצוח את ילדיו. כך עלה ממחקר שנערך באוניברסיטת אונטריו בקנדה, אשר בחן למעלה מאלף מעשי רצח של ילדים בידי הוריהם. לפי הממצאים, מחלת נפש הינה אלמנט נפרד, אך יש סיבות רבות אחרות לתופעה, בהן קנאה בין ההורים, בגירה ומאבק סביב הסדרי הגירושים. במחקרים שונים נמצא כי במרבית המקרים קדמו לרצח אירועי אלימות ו/או הזנחה.

ויש עוד סיבות. לדברי אבי דוידוביץ', ניצב משנה ברימוס, לשעבר ראש היאחב"ל וכיום מרצה לקרימינולוגיה באוניברסיטת אריאל מדובר ב"נאמנות". "זה נשמע איום, אבל זהו המונח", הוא אומר. "אנחנו יודעים על הורים שמבצעים את הרצח מתוך תחושה שצפוי לילדים גורל לא טוב. אם זה בגלל תנאים כלכליים או נסיבות אחרות. הם רוצים לחסוך את זה מהם. כמו למשל אחלאס אלערג'אן מרהט, שרצחה את שלושת ילדיה כי לדבריה רצתה למנוע מהם גורל אכזר כמו זה שהיא חוותה. במרבית המקרים אין מוטיב פסיכופתולוגי, לא הפרעה אישיותית חריפה, אלא ממש החלטה מודעת".

מחקרים מעלים כי בין גודמי הסיכון ניתן למנות את גילו הצעיר של הילד, נכויות פיזיות או תשישות של הילד, בעיות התפתחותיות,

אבי דוידוביץ', לשעבר ראש היאחב"ל לקרימינולוגיה באוניברסיטת אריאל: "אנחנו יודעים על הורים שמבצעים את הרצח מתוך תחושה שצפוי לילדים גורל לא טוב. הם רוצים לחסוך את זה מהם. כמו למשל אחלאס אלערג'אן מרהט, שרצחה את שלושת ילדיה כי לדבריה רצתה למנוע מהם גורל אכזר כמו זה שהיא חוותה. במרבית המקרים אין מוטיב פסיכופתולוגי, לא הפרעה אישיותית חריפה, אלא ממש החלטה מודעת"

פיוני הנופות מזירת הרצח בירושלים. "אנחנו לא יודעים מה הסיבה ומה המסובב" // צילום: פלאש 90

ממפגעים סדיר או פאסיבי במיוחד. גם מאפיינים אישיותיים נמצאו כגורמים להגברת הסיכון. למשל ריבוי ילדים צעירים, ניתוק ממערכות תמיכה, והיעדרות אב ביולוגי או רבוי קונפליקטים במערכת הזוגית.

"יש כמה גורמים שדווחקים את ההורים לסיטות קשות: מצבי לחץ, גורמי דחק, מצב כלכלי קשה, אבטלה, סיגיות שקשורות לבידוד חברתי, או מצבים שבהם אנשים לא מצאים קשר עם הסביבה", מונה ד"ר עדיני. "בספרות המקצועית עולים גורמים כמו נתק והגירה וגם סמים ואלכוהול".

יש הבדל בין גברים לנשים אשר רצחו את ילדיהם?

"דיבאון הוא אחת הסיבות המרכזיות לרצח ילדים בקרב נשים, בעוד אצל גברים זה נקמנות וסכסוכי גירושים כואבים ומרים, כמו למשל במקרה של איתי בן דוד, שרצח את שלושת ילדיו ביום ההולדת של גרושתו. לא ראינו הבדל משמעותי במספר הנשים והגברים הרוצחים. ההבדל הוא בכך שנשים תוקפות ופוגעות בילדים קטנים, וגברים משתמשים בכלי רצח אלימים ופוגעים בילדים גדולים יותר".

כעם שמצביע את האהבה לילדים כערך עליון, יש הבדל בינינו לבין העולם במקרים מסוג זה?

"אנחנו מאוד דומים לארה"ב. אותם גורמים של לחץ חברתי, הגירה ועוד. רק שבארה"ב יש תוקים וטרמינולוגיה שונה. יש שם למשל הבדל בין רצח שמתבצע עד 24 שבועות ממועד הלידה, עד שנה ומעל גיל שנה. אצלנו אין משמעות לגיל הזה. בנוסף, בארה"ב יש חוק תוך המבטחים, שבמסגרתו הודה שרוצה לנסות את ילדו מגיש את הילד לרשויות, ואלו בעבירות אותו למשפחות חשוכות ילדים וההורה לא עומד לדין".

מאחר שבמרבית המקרים ההורה הרוצח מתאבד לאחר מעשה, אי אפשר להתחקות אחר הסיבות שהובילו אותו לקיצוניות האכזרית הזו. "לפעמים המעשים הללו נעשים בצורה אימפולסיבית", מבהיר ד"ר פישל. "מתוך מצב פסיכוטי שבו אדם שומע קול שאומר לו תעשה. הוא לא מבין מה המשמעות וחושב שזו פקודה אלוהית ומבצע את המעשה מתוך ציות למה שנחווה ככוח גדול ממנו. לפעמים ההוויה הפסיכוטית שלו מובילה אותו לחוות את המציאות כאימתנית, והוא פועל ביליריו מתוך כוונה כאילו טובה, להציל אותם. הספקטרום רחב".

המרחב הזה הוא למעשה הסיבה לכך שקשה לאתר את הילד הבא שיפול קורבן בידי האדם שבו הוא בוטח יותר מכל. "אנחנו יודעים למשל שיותר מובטלים נוקקים לטיפול נפשי. אבל קשה לנו לדעת אם הם זקוקים לטיפול בגלל היותם מובטלים או שבשל גורם כלשהו שגרם להם להיות מובטלים. אותו דבר לגבי רצח ילדים בידי הוריהם: אנחנו לא יודעים מה הסיבה ומה המסובב. קשה לאבחן וקשה למנוע", אומר ד"ר פישל. "אבל ככל שנגביר את ההנגשה של בריאות הנפש ונצמצם את הסטיגמה, יותר אנשים יפנו לקבל טיפול ויותר אנשים ידווחו על אדם שנמצא במצוקה. כך נוכל למנוע יותר מקרים, כי נטפל בכל התופעות שעלולות להוביל למצבי קיצון".

גם פרופ' הורנצ'יק מדגישה את המעורבות החברתית. "לכולנו יש אחריות", היא אומרת. "הדרך שבה חברה יכולה להגן על עצמה היא באמצעות קשר בין אנשים. אנשים יכולים לזהות מצוקה, להציע עזרה ובמקרה שרואים משהו שחורג משיקול הדעת יכולים להפנות לעזרה מקצועית. אם אנחנו שומעים על כוונות אלימות, חובה עלינו לדווח לרשויות המוסמכות ולשירותים העירוניים".

מה המקום של בתי הספר בתהליך האיתור?

"זה ה־מקום לזהות ולתת שירותים לילדים ולהורים. היועצות בבתי הספר ממלאות תפקיד חשוב. הן יכולות להזמין ילדים לדבר ולשתף, ולא לחכות שמצוקה תתפתח. יש דרכים לאתר ילדים במצוקה באמצעות שאלונים, שיחות ומגע קרוב בין המורים להורים ולילדים. הגישה צריכה להיות פרו־אקטיבית, להיות ערניים ומזמינים ומאפשרים לילדים שנמצאים במצוקה למצוא אצלם אוזן קשבת. אם נילחם בסטיגמה, שלפיה מצוקה נפשית היא בושה, אפשר יהיה לטפל יותר ואם ילדים יוכלו לבוא ליועצת ולומר שאמא במצוקה וצריכה עזרה, אולי נמנע אסון. זה דורש מעורבות ואכפתיות ודאגה הדדית, כמו גם מודעות ושירותים נגישים לבריאות הנפש".

תת־תקצוב מביש

הרצון אומנם טוב, אבל הוא לא מגיע לכדי מימוש. הנה, ב־2008, בעקבות רצח הילדה רוז פיקם בידי סבה ואמה, הקים שר הרווחה ראז יצחק הרצוג את ועדת וינטר. על הוועדה הבין־משרדית הוטל לעסוק בנושא של איתור קטינים נפגעי התעללות והגנה עליהם, ולבחון את הדרכים לקידום שיתופי פעולה בין גורמים מקצועיים כדי ליצור רשת ביטחון להגנה על ילדים בקהילה.

חברי הוועדה המליצו על הקמת מערכי איתור והגנה בין־משרדיים, המשתפים ומעבירים מידע ביניהם, הענקת תוספת משאבים לא גדולה ויצירת רשת קהילתית צפופה והדוקה שהוכשרה כראוי. הוועדה המליצה להרחיב את ההתייחסות למגוון איתותים ומצבים שבהם נמצאים ילדים ומשפחות ושיעד כה לא נתפסו כמעוררי דאגה ויכולים להתפתח למצבי סכנה. הם הדגישו את האחריות של אנשי המקצוע כלפי הילדים - לא עוד ריווח אלא נקיטת צעדים פרו־אקטיביים. ובנוסף, הורו על חיזוק שיתוף במידע בין אנשי המקצוע. המלצות הוועדה היו קונקרטיות. שימו לב לילדים בגיל הרך, הורו, לילדים בעלי צרכים מיוחדים ולילדי עולים הפגיעים במיוחד, ותהיו ערים בזמנים מיוחדים, למשל בעת הופשות מבית הספר.

"מה צריך יותר מזה? רק ליישם את החוק", קובלת ד"ר עציוני. "יהיה קשה למנוע את הרצח הבא, כמו שיהיה קשה למנוע מקרים של גילוי עריות, אבל אם נדע לאתר את גורמי הסיכון נוכל לפחות לנסות".

ואולי צריך ענישה מרתיעה יותר?

"יש פה ענישה מספקת ומרתיעה. מאסרי עולם רצופים. אבל העניין כאן הוא לא הרתעה. הורה לא צריך שירתיעו אותו מלהרוג את ילדיו, זה בניגוד להוקי הטבע. לא צריך עונש מרתיע, ושיקולי הענישה הקלאסיים לא עובדים כאן. מה שיעזור הוא מניעה. שיהיה קשר ישיר בין הרשויות. במקרה של מיכל אלוני, שרצחה ב־2008 את בנותיה, ידעו כי היא לא נטלה את הכדורים הפסיכיאטריים שנרשמו לה לאחר שהייתה מאושפזת בבית חולים, העובדות הסוציאליות היו מעורבות, אבל הכשל היה בכך שאף אחד לא חשב שרצח כזה אפשרי. הגיע הזמן שנדבר על הורים רוצחים ונסייע לחסרי הישע".

אבל גם במקרה הזה, הכל קשור לכסף. "אין ספק שהמערכת הפסיכיאטרית בישראל לוקה עשרות שנים בתת־תקצוב מביש", אומר ד"ר פישל. "מדינה שמתיימרת להיות חלק מהעולם המערבי לא יכולה להרשות לעצמה שהאזרחים שלה יקבלו נגישות וזמינות לשירותים הפסיכיאטריים כמו בעולם השלישי. מגיע לתושבים טיפול פסיכיאטרי ברמה שאנחנו יכולים לתת להם, אם היו ברשותנו התנאים הדרושים: עוד מרפאות ומיטות בבתי החולים, עוד תקנים לרופאים ולעובדים סוציאליים. אנחנו נמצאים מתחת לסף התחתון של מדינות ה־OECD, והכסף הוא רק ביטוי של תשומת הלב שהחברה מוכנה לתת בנושא".

לקראת סיום השיחה עם ד"ר פישל אני שואלת אותו על החשש מתופעת ה"הירבקות". בספרות המקצועית ידוע כי לאחר מקרים של רצח ילדים בידי הוריהם תוך פרק זמן קצר מתבצעים מעשי רצח נוספים. זה כבר קרה בארץ בעבר, למשל בגל הרציחות שהתרחש ב־2013. "המערכת בטראומה וערנית לבעיה הזו", הוא אמר. "כולם מכירים את האפקט המידבק ואת תופעת ה'חקיינות', וכולם נזהרים שבעתיים. המערכות יודעות לתחקר את עצמן ולהסיק מסקנות, אבל לצערי לא תמיד זה עולה מספיק למעלה כשאנחנו באים ואומרים שצריך עוד תקציב".

למרבה הצער, שעות ספורות לאחר השיחה שלנו דווח כי נמצאה בעכו גופת ילד בבן 5 ועליה סימני אלימות קשים. בכניסה לבניין נמצאה גופתה של אמו, שקפצה אל מותה מדירתם בקומה השישית. ❖

tguvot@maariv.co.il